

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет східної і слов'янської філології
Кафедра східної і слов'янської філології

Курсова робота з індійської філології на тему:

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
СИНОНІМІВ В МОВІ ГІНДІ

Студента групи Пгін 19-21
факультету східної і слов'янської
філології
денної форми навчання
Спеціальності 035 Філологія
Спеціалізації 035.062 Східні мови та
літератури (переклад включно),
перша – гінді
Освітньо-професійної програми:
мова гінді, індійська література та
переклад, друга східна мова,
західноєвропейська мова
Ремесла Андрія Васильовича

Науковий керівник:
ст. викл. Бєсєдіна В.В.

Національна шкала _____
Кількість балів _____ Оцінка ЄКТС _____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СИНОНІМІЇ В ЛІНГВІСТИЦІ	5
1.1 Поняття синонімів та шляхи їх виникнення в мові	5
1.2 Класифікація синонімів	7
1.3 Синонімічні ряди, як групи синонімів	10
1.4 Відмінності понять синонімії та полісемії	11
РОЗДІЛ II. СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СИНОНІМІВ В МОВІ ГІНДІ	12
2.1 Синонімія в мові гінді	12
2.2 Види синонімів в мові гінді	12
2.3 Приклади абсолютних та часткових синонімів серед різних частин мови в мові гінді	17
ВИСНОВКИ	25
АНОТАЦІЯ МОВОЮ ГІНДІ	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	29

ВСТУП

Синоніми демонструють розмаїття і багатогранність тієї чи іншої мови світу. Синоніміка будь-якої мови створювалася впродовж її історичного розвитку. Виникнення синонімів пов'язане з ходом пізнання людиною навколишнього світу, з дедалі глибшим осягненням ознак, властивостей, рис предметів і явищ. Синоніми почали вивчати наприкінці дев'ятнадцятого століття після визначення семантики як окремої науки.

Синонімія є одним із основних джерел збагачення мови. Властиві всім функціональним стилям мовлення синоніми не лише являють собою потенційне багатство мови, але роблять її більш виразною та яскраво образною. Лексична синонімія забезпечує точність висловлювання, синоніми розширюють лексико-семантичний простір певної мови, збагачуючи її як відповідними словами, так і відтінками смислів.

Явище синонімії в лексиці полягає в можливостях добору різних слів для вираження уточнення й увиразнення того самого змісту, виділення різноманітних відтінків у характеристиці певного поняття з метою його оптимального позначення. Лексичні синоніми мають чимале значення для розвитку мови, адже вони допомагають доповнити наші уявлення про предмети або явища й охарактеризувати їх у різних аспектах.

Явище синонімії неодноразово ставало об'єктом ґрунтовних лінгвістичних досліджень, питання синонімії цікавили багатьох українських мовознавців, серед яких І. К. Білодід, Л. М. Бублик, М. А. Жовтобрюх, Л. А. Лисиченко, О.І. Нечитайло, М. Я. Плющ, О. Д. Пономарів, О. О. Тараненко та інші. Вказані праці торкалися проблем визначення поняття синонімії, критеріїв синонімічності мовних одиниць, синонімічних утворень як системно організованих угруповань, джерел етимологічного розвитку синонімів, особливостей словотвірної синонімії.

Метою роботи є дослідження явища синонімії в мові гінді з огляду повних і неповних синонімів в рамках різних частин мови.

Поставлена мета передбачає розв'язання наступних **завдань**:

- визначити поняття синоніма;
- розглянути наявні класифікації синонімів;
- охарактеризувати різні види синонімів в мові гінді;
- дослідити повні та часткові синоніми серед різних частин мови в гінді.

Об'єктом дослідження є види синонімів в мові гінді.

Предметом дослідження є семантико-стилістичні особливості синонімів в мові гінді.

Матеріалом дослідження слугували обрані з літературних творів шляхом загальної вибірки синоніми в мові гінді.

Для досягнення поставленої мети було використано наступні **методи**: *метод суцільної вибірки* (для отримання корпусу необхідних синонімів), *описовий метод* (для текстової презентації результатів дослідження), *метод компонентного аналізу* (для виявлення семантичних особливостей слів синонімічного ряду).

Практичне значення даного дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані у навчальному процесі під час викладання лексикології та стилістики мови гінді, а також при виконанні перекладів. Крім того робота може стати підґрунтям для подальших досліджень з вивчення синонімії в мові гінді.

Робота складається з вступу, двох розділів, висновків, анотації мовою гінді та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СИНОНІМІЇ В ЛІНГВІСТИЦІ

1.1 Поняття синонімів та шляхи їх виникнення в мові.

Мова має невичерпні можливості для вираження найрізноманітніших думок, почуттів та настроїв. У мові існує велика кількість засобів, що дозволяють по-різному передавати одне й те саме поняття. До цих засобів насамперед відносяться синоніми – слова, які близькі за значенням, але відрізняються смисловими або стилістичними відтінками. Роль синонімів у мові винятково важлива: вони допомагають уникнути непотрібних повторів одного й того ж слова, точніше передають думки, дозволяють висловити різноманіття відтінків того чи іншого явища, якості тощо.

В мовознавстві є чимало визначень цієї лінгвістичної одиниці. У «Енциклопедії української мови» подається таке визначення синонімів: синоніми (від грецької «однойменний») – слова переважно однієї частини мови або їхні окремі значення, а також стійкі словосполучення, афікси, словотворчі типи, граматичні форми, зокрема, синтактичні конструкції, що при повній чи частковій формі відмінності мають тотожні або майже тотожні значення з можливими відмінностями в стилістичних та граматичних характеристиках та в сполучуваності [20, 539].

«Мала філологічна енциклопедія» визначає синоніми як слова, що є назвами одного й того самого поняття, мають спільне основне лексичне значення, але відрізняються значенневими відтінками або емоційно-експресивним забарвленням, сферою стилістичного використання чи можливостями поєднання з іншими словами [29, 374].

І.К. Білодід пропонує таке тлумачення цієї лексичної одиниці. Синоніми – це слова, що означають назву того самого характеру, спільні за значенням, але відрізняються значенневими відтінками або забарвленням [15, 60].

М.Я. Плющ характеризує синоніми як слова, які мають близьке або тотожне значення, але відрізняються звучанням [16, 122].

О.Д. Пономарів визначає, що синоніми – це слова, близькі або тотожні за значенням, які по різному називають те саме поняття [17, 51].

Відомо кілька підходів до визначення синонімів. Вони відповідають різним аспектам значення слова: у власне семантичному аспекті синоніми визначаються як слова однієї й тієї ж частини мови, що повністю або частково збігаються у значенні; у структурному аспекті синоніми розглядаються як слова, які можуть замінювати одне одного у контексті, не змінюючи його сенсу; в емотивному плані синоніми виступають як вираження емоційно-експресивної оцінки предмета або явища.

Синоніми виконують в мові ряд функцій. О.Д. Пономарів в своїй роботі визначає наступні функції синонімів у мові:

- щонайточніше висловити думку;
- привернути увагу слухача;
- унікаючи тавтології, поєднати частини тексту;
- підсилити емоційно-експресивну характеристику поняття» [17, 86–92].

Збагачення мови синонімами здійснюється безперервно як і безперервно відбувається диференціація синонімів до повної втрати ними синонімічності. Зрозуміло, причину цього слід шукати у самодостатніх законах розвитку мови, у законах мислення, та у аналізі його соціальної обумовленості.

Можна виділити чотири основних шляхи виникнення синонімів в будь-якій мові:

Запозичення з інших мов. Виникнення синонімів на основі близьких за значенням іноземних слів значно розширює виражальні можливості мови. Наприклад, у наступних парах перше слово прийшло з іншої мови і набуло частотності вживання: *аграрний – земельний; преамбула – вступ; мемуари – спогади; сфера – область; атрибут – властивість.*

Словотвір. Іноді виникнення синонімів пов'язано з появою нових слів. Як правило, при цьому не змінюється корінь, варіюються суфікси і приставки, в

результаті виходить слово-синонім з іншим смисловим відтінком. Наприклад: *невинний – безвинний; католицизм – католицтво; пілотаж – пілотування.*

Розщеплення значення слова. Деколи лексичне значення слова розщеплюється, одне слово стає елементом різних синонімічних рядів.

Діалектні та професійні слова. Одним з найпоширеніших шляхів появи синонімів стає проникнення в мову слів з групи професіоналізмів, жаргонізмів, діалектів. Наприклад: *шахрай – злодій; гутарить – говорити* [3, 312].

Л.А. Лисиченко у своїй праці зазначає, що синоніми виникають, по-перше, із необхідності фіксувати в слові нові відтінки явища, уявлення чи поняття. З другого боку, синонімічні слова можуть характеризувати не саме явище, а своєрідність його оцінки, ставлення до нього. Третій клас синонімів виникає внаслідок диференціації значення або їх синонімічного зближення, що розвиваються в мовній системі [11, 68].

1.2 Класифікація синонімів

В мовознавстві немає єдиної класифікації синонімів. За різними принципами класифікації синоніми поділяють на кілька різновидів:

- а) абсолютні (повні) – неповні (часткові), (останніх у мові переважна більшість);
- б) семантичні – стилістичні – семантично-стилістичні;
- в) різнокореневі – однокореневі;
- г) загальномовні – контекстуальні [2, 540].

Синоніми, які між собою нічим не розрізняються і вживаються як цілком тотожні називаються *абсолютними*: *алфавіт – абетка – азбука, буква – літера.* Більшість з абсолютних синонімів виникають внаслідок існування питомого та іншомовного терміна, двох запозичених термінів або двох українських термінів: *уважно – пильно, адвокат – захисник.* Абсолютні синоніми збігаються за всіма значеннями і характерною сполучуваністю. Зазвичай їх кількість в мові порівняно невелика.

О.Д. Пономарів у своїй праці зазначає, що з-поміж синонімічної лексики виділяються слова цілком тотожні щодо свого лексичного значення й емоційно-експресивного забарвлення. В основному це нейтральна лексика: *пейзаж, краєвид, ландшафт; процент, відсоток; борошно, мука*. Це абсолютні синоніми або лексичні дублети, вони з'являються в мові в таких випадках:

а) внаслідок взаємодії літературної мови та діалектів (*стрічка – бинда, чорногуз – бусол – лелека*);

б) внаслідок словотворчих процесів (*учбовий – навчальний*);

в) як результат співіснування запозичених і питомих слів (*індустрія – промисловість, біографія – життєпис, дескриптивний – описовий*) [17,55].

Абсолютні синоніми можуть розрізнятися:

а) частотністю вживання (першим у ряду подається більш уживане слово): *спогад, спомин; зразок, взірець; століття, сторіччя; білосніжний, сніжно-білий*;

б) певним стилістичним ореолом, наприклад: *порівняльно-історичне мовознавство, але структурно-математична лінгвістика*;

в) неоднаковою активністю вживання в різних стилях мови: *оранжевий, жовтогарячий; стюардеса, бортпровідниця*;

г) сполучуваністю: *середні віки, а не століття*;

д) відмінністю у вживанні залежно від звукового оформлення слів – внутрішньої форми слова, асоціативності зв'язку з фонетично подібними словами: *вогнище, багаття; їхньої довжини (назва, найменування, кілька, декілька, третина й одна третя)* та характеристики місця наголосу в слові.

е) неоднаковою активністю в мовленні жителів різних регіонів: *на Дніпряниціні і в Галичині: чемодан – валіза, будь ласка – прошу* [16, 255].

Співіснування в мові абсолютних синонімів є по суті синонімічною конкуренцією, яка може з часом приводити до синонімічної диференціації [20, 543]. З розвитком мови абсолютні синоніми або розподіляються між стилями, або один із них відходить у пасивний запас.

Неповні (часткові, відносні) синоніми характеризуються певними відмінностями, відрізняються відтінками значень, емоційно-експресивним

забарвленням і можуть виконувати різні стилістичні функції, вони не є взаємозамінними. Неповні синоніми – це близькі чи тотожні за значенням слова, які по-різному називають те саме поняття. Такі синоніми відрізняються один від одного або відтінком значення, або стилістичним забарвленням, або тією і іншою ознакою одночасно [30, 245]. Серед них виділяють синоніми семантичні (ідеографічні), стилістичні, семантико-стилістичні.

Синоніми, що відрізняються відтінками у значеннях, називаються *семантичними (смиловими, ідеографічними)*, наприклад *мокрый – вологий, сирий*. Семантичні синоніми виступають як засіб уточнення будь-якої ознаки, наприклад, слова *необґрунтований, невмотивований* об'єднуються за загальним значенням *безпідставний*, але кожне з них має певний смисловий відтінок.

Синоніми, що мають відмінності в експресивно-емоційному забарвленні і тому вживаються в різних стилях мови, називаються *стилістичними*. Експресивні особливості синонімів дозволяють нам вибрати те слово, яке найбільше доречно в конкретній мовній ситуації, стилістично виправдане в тому чи іншому контексті. Наприклад, *гепати* – емоційно забарвлений синонім до слів *стукати, бити*.

Стилістичні синоніми вкрай неоднорідні. Серед них виділяються дві великі групи: застарілі слова (архаїзми) та слова, що вживаються в межах певної території (діалектизми) чи в межах певного мовного стилю. Стилістичні синоніми характеризуються закріпленістю за певним стилем і більш або менш виразним емоційним забарвленням. Наприклад, з-поміж синонімів: *ознака і симптом* – перше слово нейтральне, друге має забарвлення науковості. У синонімічному ряді: *осягати, розуміти, метикувати* – перше слово книжне, друге – нейтральне, третє – розмовне. Вибір стилістичного синоніма більшою мірою залежить від ставлення мовця до висловлювання, його позитивної або негативної оцінки, вираження емоційної реакції (схвалення чи несхвалення).

Синоніми, що відрізняються і відтінками у значенні, і стилістично, називаються *семантико-стилістичними*. Наприклад, *блукати* – слово книжне, *кружляти* – розмовне.

Крім того, існують синоніми на різних рівнях мови: фонетичні, словотвірні,

морфологічні, синтаксичні та фразеологічні.

Розглянута вище класифікація належить до загальнономовних (узуальних) синонімів, коли семантично зближені слова, що мають здатність до взаємозамінності, характеризуються достатньою частотністю вживання, нормативністю, відносною незалежністю від контексту. Такі синоніми відображені у тлумачних та синонімічних словниках.

Крім загальнономовних, виділяються індивідуально-авторські (контекстуальні, okazionalні) синоніми. Семантичне зближення таких слів відбувається лише в поодиноких випадках, в обмеженому контексті.

1.3 Синонімічні ряди, як групи синонімів

Два і більше лексичних синоніма, співвідносних між собою при позначенні тих самих явищ, предметів, ознак, дій, утворюють у мові певну групу, яку називають синонімічним рядом, наприклад: *сміливий, відважний, хоробрий, мужній, безстрашний, доблесний, відчайдушний* [30,248]. За кількістю слів синонімічні ряди неоднакові: одні мають у складі два-три слова, інші включають до свого складу велику кількість слів та оборотів.

Незважаючи на широкі синонімічні зв'язки слів у мові, далеко не всі слова можуть вступати до синонімічних відносин: не поєднуються в синонімічний ряд слова різних частин мови; не утворюють синонімічний ряд родові та видові поняття; не властива синонімія власним іменам [20, 624].

Синонімічні ряди складаються із слів, що мають схоже лексичне значення. Другою обов'язковою умовою для поєднання слів у синонімічні ряди, є належність їх до однієї лексико-граматичної категорії [15, 77]. У ролі стрижневого слова зазвичай виступає найбільш вживане і нейтральне без виразного стилістичного забарвлення слово.

О.Д. Пономарів зазначає, що синонімічний ряд об'єднує: а) слова з ширшим і вужчим обсягом; б) слова різних історичних епох; в) слова, що виступають

синонімами до слів іншомовного походження; г) слова літературної мови й діалектизми; д) стилістично нейтральні і стилістично марковані слова [17, 328].

Синонімічні ряди не замкнені, вони можуть постійно поповнюватися новими словами і втрачати застарілі слова. Слова-синоніми в синонімічному ряді розміщуються не довільно, а здебільшого від найпоширеніших до менш уживаних. В більшості синонімічних словників слова розташовані в алфавітному порядку.

1.4 Відмінності понять синонімії та полісемії

Багатозначні слова мають сукупність номінативних значень. При цьому часто їх вихідне значення яких сприймається як головне. Таким чином, у полісемії одне із значень слова може бути початковим, вихідним, а всі наступні значення – похідними. Слова набувають багатозначність лексичним шляхом. Також існують багатозначні слова, які у словниковій формі не мають чітко фіксованого основного значення, а мають певний набір значень, що частіше або рідше зустрічаються в літературній мові. Багатозначні слова зазвичай мають прямі та переносні значення. Розвиток кількох значень у слові відбувається внаслідок перенесення найменувань з одних предметів та їх ознак на інші. Є кілька способів такого перенесення: метафора, метонімія та синекдоха.

Багатозначне слово залежно від його конкретних значень може бути стрижневим в різних синонімічних рядах.

Лексична синонімія тісно пов'язана з багатозначністю. Однозначні слова синонімізуються в повному обсязі, а багатозначні вступають у синонімічні зв'язки в одному, кількох, але не в усіх значеннях. Отже, різниця між синонімією та полісемією полягає в тому, що синоніми мають одне значення, але різні назви, тоді як полісемічні слова мають декілька значень.

РОЗДІЛ ІІ. СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СИНОНІМІВ В МОВІ ГІНДІ

2.1 Синонімія в мові гінді

Словниковий склад літературної мови гінді є результатом тривалого розвитку, у мові містяться лексичні нашарування різних історичних епох. За характером виникнення лексика мови гінді розподіляється на дві великі групи: споконвічна лексика гінді, яка пройшла тривалий шлях розвитку, і запозичена лексика. Споконвічна лексика гінді складається з кількох пластів (*татсама* і *тадбхава*), які розрізняються за часом їх появи в мові. У словниковому складі гінді слова тадбхава складають ядро, тобто є найважливішою частиною лексики.

Запозичена лексика в мові гінді відноситься до трьох мовних груп: тюркської, семітської та індоєвропейської. Найбільша кількість запозичень в мові гінді припадає на перську мову. Разом з перськими словами у мову гінді проникала арабська лексика. Саме арабо-перські запозичення призвели до появи багатьох синонімів, вживання яких різнилося у різних стилях мови гінді.

Після перської лексики за кількістю запозичень іде англійська лексика. Поповнення словникового складу цією лексикою було пов'язано з розвитком науки й техніки. На лексиці англійського походження в даній роботі детально зупинятися не будемо, так як вважаємо це темою окремого дослідження.

2.2 Види синонімів в мові гінді

В літературній мові гінді синоніми поділяються на абсолютні (лексичні дублети), семантичні (ідеографічні) та стилістичні [22, 18].

Поява в мові гінді абсолютних синонімів пов'язана з низкою причин, основними серед яких є:

1) Наявність великої кількості запозичень з санскриту, пракритів, а також з арабської та перської мов;

2) Наявність у мові великої кількості словотвірних синонімів, утворених за допомогою синонімічних афіксів: а) заперечні префікси, які утворюють синоніми

від однієї основи: असफल, विफल – неуспішний, बेइलाज, लाइलाज – *невеликовний*; б) заперечні префікси, які утворюють синоніми від різних основ: निर्जीव, निषप्राण – *неживий*, निर्बल, बेबस – *безсилий*; в) заперечний префікс та заперечний суфікс, які утворюють синоніми від однієї основи: निर्बल, बलहीन – *безсилий*, निर्धन, धनहीन – *бідний*; г) синонімічні суфікси, які утворюють синоніми від однієї основи: ममता, ममत्व – *материнська любов*, गतिमान, गतिशील, गतिमय – *динамічний* [22, 19].

В мові гінді вільна сполучуваність твірної основи з численними суфіксами є характерною для прикметників санскритського походження. Ряд санскритських повнозначних слів перейшли в розряд суфіксів в мові гінді: - आत्मक *за природою*, -मय, -पूर्ण *сповнений*; -जनक, -प्रद *що породжує*; -गत *що стосується*, що породило значну кількість практично повних синонімів у мові гінді. Переважно вони властиві високому стилю літературної мови.

З-поміж словотвірних синонімів в мові гінді переважають слова цілком тотожні щодо свого лексичного значення й емоційно-експресивного забарвлення. В багатьох випадках компоненти синонімічних рядів є взаємозамінними, наприклад:

सुखद, सुखमय, सुखदायक, सुखदायी – *щасливий*;

दुखद, दुखमय, दुखदायक, दुखदायी – *нещасний*;

लाभदायक, लाभकारी, लाभप्रद – *корисний*;

हानिकारक, हानिदायक, हानिप्रद – *шкідливий*;

बलवान, बलशाली – *сильний*;

शक्तिवान, शक्तिमान, शक्तिशाली – *сильний*.

Цікавим є той факт, що в мові гінді словотвірні синоніми можуть також утворюватися за допомогою заперечних суфіксів, наприклад:

धनहीन, धनरहित – *бідний*; इच्छाहीन, इच्छारहित – *той, хто не має бажання*.

У певної кількості словотвірних синонімів в мові гінді відтінки значення тісно пов'язані з характером лексичної сполучуваності, а саме слова з суфіксом -पूर्ण вживаються з абстрактними іменниками, а слова з суфіксом -प्रिय

вживаються для позначення характеристики особи. Наприклад: शांतिपूर्ण, शांतिप्रिय – *мирний, спокійний*; न्यायपूर्ण, न्यायप्रिय – *справедливий*.

Словотвірні синоніми в мові гінді можуть різнитися частотністю вживання.

До *семантичних* синонімів належить велика кількість синонімів у мові гінді. Насамперед, сюди належать синоніми-епітети, які пов'язані з міфологічними іменами богів, які широко використовуються в літературі або у назвах храмів. Так, бог Вішну має понад тисячу синонімів-епітетів, наприклад: चक्रधारी *той, хто тримає в руках диск*, शंखधार *той, хто тримає мушлю*. Таку ж кількість синонімів-епітетів має бог Шива: महादेव *величний бог*, त्रीशूली *носій тризуба*, नातराज *король танців*. Також, слово *бог* має більше ста синонімів-епітетів: जगदपिता *батько всесвіту*, त्रिलोकेश *володар трьох світів*. Слово *Земля* має кілька десятків синонімів: मृत्युलोक *притулок смертних*, रत्नगर्भा *хранителька скарбів*.

Стилістичні синоніми в мові гінді відрізняються своєю стилістичною приналежністю, смисловою виразністю та експресивним забарвленням. У письмовій мові вживаються переважно слова санскритського походження, що вважаються книжною лексикою [22, 21]. У розмовній лексиці поширені синонімічні запозичення з арабської та перської мови. Їх кількість збільшується в залежності від соціальної орієнтації тексту, особливо при позначенні реалій індуської та мусульманської дійсності (ईश्वर, खुदा *бог*, शुक्रवार, जुम्ма *п'ятниця*, व्रत, रोज़ा *піст*). У творах художньої літератури та в розмовній мові зустрічається просторічна лексика, що має синоніми у нормованій мові.

Синоніми в мові гінді поєднуються в синонімічні ряди. Синоніми, що входять в один ряд, мають загальний зміст, але різняться як відтінками значення, так і своєю стилістичною приналежністю. Синонімічні ряди можливі у системі різних частин мови, в тому числі і серед службових слів:

मनुष्य, मानव, व्यक्ति, इनसान – *людина*;

बलवान, शक्तिवान, ज़ोरदार, ताकतवर – *сильний*;

के समीप, के निकट, के पास, के नज़दीक, के करीब – *біля, поряд з, близько від*.

Часткові синоніми при загальному семантичному значенні мають свої смислові відтінки: शस्त्र *холодна зброя*, अस्त्र *зброя, яку кидають в супротивника*; синонімом, який використовується як загальне поняття *зброя*, буде слово हथियार.

Для мови гінді характерним явищем є *фонетичні синоніми* – різні форми того самого слова, що з'являються внаслідок чергування голосних і приголосних:

त्यौहार, तेवहार – *свято*; बहन, बहिन – *сестра*; बाहर, बाहिर – *назовні*;

छिपना, छुपना – *ховатися*; मुस्कराना, मुस्कुराना – *посміхатися*;

विंति, बिंती – *прохання*; बसंत, बसंत – *весна*; चिह्न, चिनह – *знак*.

Морфологічні синоніми – це варіанти форм слів на позначення того самого поняття. В мові гінді морфологічна синонімія широко представлена серед числівників. Перші компоненти цих синонімічних пар – нейтральні з погляду нормативності, другі – застарілі з обмеженим діапазоном вживання, наприклад:

बयालीस, ब्यालीस – 42; चवालीस, चौंतालीस – 44; छियालीस, छयालीस – 46; इकावन, इक्यावन – 51; सतहत्तर, सतत्तर – 77; उन्नासी, उनयासी – 79; इकासी, इक्यासी – 81; इकानवे, इक्यानवे – 91; निनानवे, निन्यानवे – 99

В мові гінді наявна достатня кількість *синтаксичних синонімів*, але їх, на нашу думку, слід розглядати в рамках окремого дослідження.

Фразеологічні синоніми – це фразеологічні одиниці зі спільним загальним значенням, але відмінні між собою образною основою, компонентним складом і семантико-стилістичними відтінками. [19, 95]. Для більшості фразеологізмів-синонімів характерні однотипність моделі, співвіднесеність значення зі значенням відповідної частини мови, а також своєрідна сполучуваність [18, 137].

В мові гінді як і в будь-якій іншій мові наявна велика кількість фразеологічних одиниць з яскравими образами. Серед них можна побачити велику кількість як фразеологічних синонімів, так і фразеологічних варіантів. Пропонуємо розглянути цікаві приклади фразеологічних синонімів.

В кожному суспільстві люди мріють про багатство, тому в мові гінді наявні кілька фразеологічних синонімів, які описують багате життя.

घर में घी की नदियाँ बहना (*у домі течуть ріки з масла ghi*). घर में दूध की नदियाँ बहना (*у домі течуть ріки з молока*). Переклад: *купатися в золоті; бути при грошах*;

господа — *повна чаша*. В українській мові багатство асоціюється з грошима, а в мові гінді — з топленим маслом та молоком.

दोनों हाथों में लड्डू होना – (мати солодоці ладду в обох руках). Переклад: як сир у маслі купається; як вареник у сметані плаває; плаває, як пампук в олії. В українській мові розкішне життя асоціюється з образом сира або вареника в маслі чи в сметані, в той час як в індійській культурі – з солодощами ладду.

मुँह में घी शक्कर होना (мати масло гхи та цукор у роті). Переклад: жити, як мед п'єти. В українській мові розкішне життя асоціюється з питтям меду, тоді як в мові гінді з наявністю в достатку топленого масла та цукору.

Одним із сильних негативних почуттів для людини є злість, тому в мові гінді є велика кількість фразеологічних синонімів на позначення злості. आग बबूला होना (дихати вогнем). Переклад: важким духом дихати; вогнем дихати. В індійському і в українському світосприйнятті сильна злість асоціюється з вогнем.

लाल पीला हो जाना (почервоніти і пожовтіти від злості). Переклад: розчервонівся, як рак; роздувся, як ковальський міх. В Індії гнів асоціюється з червоним та жовтим кольором обличчя. В Україні гнів асоціюється лише з червоним кольором, а жовтий колір обличчя каже про хворобу.

खून उबलना (закипіти крові від злості). Переклад: кров закипіла в жилах. В обох суспільствах гнів асоціюється з киплячою кров'ю.

Хотілося б також зазначити наявність в мові гінді великої кількості фразеологізмів, які описують страх людини.

कलेजा मुँह को आना (душа від страху підступила до горла). Переклад: так злякався, що дихати не дало; волосся стало дибом. В індійській традиції сильний страх передається через душу, що підійшла до горла і наче збирається залишити тіло. जान सूख जाना (душа висохла від страху). Переклад: змертвів від страху. В

індійському розумінні сильний страх передається через душу, яка ніби висохла, втратила життєві сили. В українському розумінні також наявні подібні асоціації.

धोती ढीली हो जाना (від страху *дхоті розв'язалось*). Переклад: *аж сорочка пополотніла*. Дхоті – це традиційний статусний чоловічий одяг. На думку індійців, від страху воно може розмотатися. В українській культурі в подібній ситуації згадується сорочка, яка зблідла разом з обличчям людини.

Тож ми бачимо, що мова гінді має розгалужену систему фразеологічних одиниць, тематика та образи яких можуть стати темою окремого дослідження.

2.3 Приклади абсолютних та часткових синонімів серед різних частин мови в мові гінді

Далі в роботі більш детально розглянемо повні та часткові синоніми в мові гінді. Для зручності аналізу ми розподілили підібрані синоніми на групи за частинами мови, а в рамках кожної частини мови на змістовні групи. Часткові синоніми позначили й коротко охарактеризували їх особливості.

Синоніми-іменники:

Всесвіт та природа

विश्व, संसार, लोक, दुनिया, जगत, जग, जहान – світ, Всесвіт;

पृथ्वी, धरती, मृत्युलोक, भूमि, मिट्टी, जमीन (часткові) – Земля, земля (पृथ्वी – Земля; मृत्युलोक – притулок для смертних; भूमि – територія; मिट्टी – ґрунт);

आकाश, आसमान – небо;

पेड़, वृक्ष – дерево;

पर्वत, पहाड़ – гора;

वर्षा, बारिश – дощ;

जल, पानी, आब – вода;

जलवायु, आबोहवा – клімат;

ऋतु, मौसम – погода, сезон;

जानवर, जीव जंतु, जीव – тварина, жива істота;

बाघ, शेर – тигр;

वानर, बंदर – мавпа;
 पुष्प, फूल, कुसुम – квітка.
 Час та простір:
 समय, वक्त – час;
 वर्ष, साल – рік;
 मास, माह, महीना – місяць;
 दिन, दिवस – день;
 दिशा, ओर, तरफ – напрямок, сторона;
 स्थान, जगह – місце;
 पूर्व, पूरब – схід;
 पश्चिम, मगरीब – захід;
 Людина
 संबंधी, रिश्तेदार – родич;
 पति, शोहर – чоловік;
 पत्नी, बेगम – дружина;
 बालक, लड़का -- хлопчик; बालिका, लड़की – дівчинка;
 पुत्र, बेटा – син; पुत्री, बेटा – донька;
 नर, नरेश, पुरुष, आदमी (часткові) – чоловік (на відміну від слів पुरुष, आदमी, слово नर може вживатись в значенні самець, а слово नरेश, в значенні цар);
 नारी, स्त्री, औरत, महिला – жінка;
 मनुष्य, मानव, व्यक्ति, इनसान – людина;
 प्रजा, जनता (часткові) – народ (слово प्रजा вживається в значенні підданих певного правителя, а слово जनता позначає народ в сучасних державах);
 जनसंख्या, आबादी – населення;
 श्रीमान, महोदय – пан;
 अतिथि, मेहमान – гість;
 स्वास्थ्य, तंदुरुस्ती, सेहत – здоров'я;
 काया, तन, शरीर, बदन – тіло;
 आँख, अक्षि, लोचन, नयन, नेत्र, चक्षु – око;
 पाँव, टाँग, पैर – нога (पाँव – стопа);
 वस्त्र, वेश-भूषा, पोशाक, कपड़े – одяг;

Стани і почуття людини

प्रेम, प्यार, मुहब्बत – кохання;
प्रतिष्ठा, सम्मान, मान, आदर, इज्जत, आबरू – повага;
विश्वास, यकीन – віра;
न्याय, इनसाफ – справедливість;
प्रसन्नता, खुशी – радість;
आशा, उम्मीद – надія;
साहस, हिम्मत – сміливість;
शक्ति, बल, जोर, ताकत – сила;
विपत्ति, दुख – нещастя, сум;
दुविधा, संदेह – сумнів, підозра;
भय, डर – страх;
खेद, अफसोस – жаль;
घृणा, नफरत – ненависть;
कष्ट, कठिनाई, मुश्किल – труднощі;
मित्रता, दोस्ती – дружба; शत्रुता, दुश्मनी – ворожнеча;
स्थिति, हालत – ситуація, стан;
माहौल, वातावरण – обставини;
परिणाम, नतीजा – результат, наслідок;
जीवन, जान, जिंदगी – життя;
देहान्त, देहत्याग, मृत्यु, निधान – смерть.

Розумова діяльність людини:

कथा, कहानी – легенда, розповідь;
घोषणा, समाचार, सन्देश, पता, खबर – звістка (слова घोषणा, समाचार, खबर
мають значення новина, सन्देश – звістка, पता – те, що нам відомо);
सूचना, जानकारी – інформація, відомості;
शिक्षा, विद्या, विज्ञान, ज्ञान – знання, наука, освіта;
भाषा, जुबान – мова;
विचार, ख्याल – думка;
प्रश्न, सवाल – питання; उत्तर, जवाब – відповідь;
उदाहरण, मिसाल – приклад;

अर्थ, मतलब – зміст;

अनुमति, इजाज़त – дозвіл;

ज़रूरत, आवश्यकता – потреба;

उपयोग, इस्तेमाल – використання;

कारण, वजह – причина;

Будівлі та їх частини

भवन, महल – палац;

संग्रहालय, अजायबघर – музей;

पुस्तकालय, कुतुबखाना – бібліотека;

घर, मकान, इमारत – дім, будинок;

स्नानगृह, गुसलखाना – ванна кімната;

शौचालय, पाखाना – туалет;

चित्र, तस्वीर – картина, малюнок, зображення;

आराम, विश्राम – відпочинок;

Держава

राज्य, प्रदेश (часткові) – штат (слово प्रदेश вживається виключно в значенні адміністративної одиниці Індії, а слово राज्य може позначати штат, область чи окрему державу);

प्रगति, उन्नति, विकास, तरक्की – розвиток (प्रगति вживається як прогрес);

गणतंत्र, गणराज्य – республіка;

लोकतंत्र, प्रजातंत्र – демократія ;

अवकाश, छुट्टी – вихідний;

भारतवर्ष, इंडिया – Індія;

Війна, боротьба

सेना, फौज – армія;

युद्ध, लड़ाई – боротьба, війна;

नाश, विनाश, तबाही – руйнування;

विजय, जीत – перемога;

Релігійна лексика

पूजा, अर्चना, अराधना – поклоніння богам;

दिया, दीपक – глиняна плішка з вогником;

ईश्वर, भगवान, प्रभु, देव, देवता – Бог (слово भगवान позначає персоніфікованого

бога і вживається для позначення індійських богів, а слово ईश्वर може використовуватись в значенні всевишнього бога, слово प्रभु вживається як звертання до бога);

स्वर्ग, देवलोक, सुरलोक, दिव्यलोक – рай, світ Богів;

विष्णु, नारायण – бог Вішну;

कृष्ण राधापति, श्याम, माधव, मोहन, केशव, गोविन्द, गिरधारी – бог Крішна;

शिव, शंकर, महादेव, महेश्वर, शंभु, चंद्रशेखर, पशुपतिनाथ – бог Шива;

दुर्गा, पर्वती, काली, जगदम्बा, सिंहवाहिनी – богиня Дурга;

दुर्गा पूजा, नवरात्री – свято на честь богині Дурги;

वसंत पंचमी, ऋषि पंचमी – свято на честь богині Сарасваті;

सीता वैदेही, जानकी, रामप्रिया – Сіта;

राक्षस, असुर, दानव, दैत्य – демон.

Синоніми-прикметники:

Характеристика людини

ज्ञानवान, बुद्धिमान, होशियार – розумний, мудрий;

सम्माननीय, सम्मानित, आदरणीय – поважний

योग्य, लायक – гідний;

सच्चा, ईमानदार – чесний;

सुंदर, खूबसूरत – гарний;

प्रसिद्ध, सुप्रसिद्ध, मशहूर – відомий;

भाग्यशाली, खुशकिस्मती – щасливий;

बलवान, शक्तिवान, ज़ोरदार, ताकतवर – сильний;

सफल, कामयाब – успішний;

अभिमानी, घमंडी, अहंकारी – гордий, пихатий;

क्रोधी, आग-बबूला – злий;

कठोर, सख्त – суворий, жорсткий;

दुर्बल, कमज़ोर – слабкий;

असफल, विफल, नाकामयाब – неуспішний;

प्राचीन, पुराना – старий;

पुराना, बूढ़ा (часткові) – старий (слово पुराना вживається, коли мова іде про речі, а слово बूढ़а характеризує вік людини);

स्वादिष्ट, मज़ेदार – смачний;

विशेष, खास – особливий;

विविध, विभिन्न, भिन्न – різноманітний, відмінний;

साधारण, मामूली – звичайний;

संभव, मुमकिन – можливий;

हलका, आसान – легкий, нескладний;

Кольори

सफ़ेद, श्वेत – білий;

केसरीय, नारंगी, ज़फ़रानी – жовтогарячий (слово केसरीय шафрановий вживається для позначення кольору на індійському прапорі).

Синоніми-прислівники:

अनेक, अधिक, बहुत, ज़्यादा – багато, дуже (अनेक – багато, अधिक – багато,

बहुत – багато, дуже, ज़्यादा – багато, занадто багато);

कम, थोड़ा – мало;

वास्तव में, सच में – насправді;

झटपट, शीघ्र, जल्दी, फौरन – швидко, одразу;

अचानक, एकाएक – раптом, несподівано;

पुनः, फिर से – знов;

केवल, सिर्फ – лише;

इधर, यहाँ – тут, сюди;

उधर, वहाँ – там, туди.

Синоніми-займенники:

प्रति, प्रत्येक, हर – кожен;

Синоніми-числівники:

प्रथम, पहला – перший; द्वितीय, दूसरा – другий; तृतीय, तीसरा – третій; शत, सौ – сто.

Синоніми-дієслова:

जाना, चलना – йти, їхати, рухатись, пересуватися;

भागना, दौड़ना – бігти, тікати;

लौटना, वापस आना – повертатися;

बीतना, गुज़रना – минати (про час);
 पढ़ना, सीखना (часткові) – вчитися, вивчати (дієслово पढ़ना має два значення – читати та вчитися, дієслово सीखना має значення докладно вивчати);
 ढूँढ़ना, खोजना – шукати;
 बुलाना, पुकारना, अहवान करना (часткові), кликати, називати (дієслово अहवान करना вживається в значенні закликати богів у молитвах);
 सोचना, विचार करना – думати, міркувати;
 निशचय करना, फैसला करना – вирішувати;
 बनाना, निर्माण करना – створювати, будувати;
 सहायता करना, मदद करना, – допомагати;
 अच्छा लगना, पसंद होना – подобатися;
 प्रसन्न होना, खुश होना – радіти, бути задоволеним;
 पहनना, धारण करना – одягати, носити одяг;
 बाँटना, वितरित करना – розподіляти, пригощати;
 सम्मिलित होना, शामिल होना – бути у складі;
 डरना, भयभीत होना – боятися, жахатися;
 घबराना, परेशान होना, चिंतित होना – хвилюватися, бути стурбованим;
 जन्म होना, उत्पत्ती होना – народжуватися, виникати;
 प्रतीक्षा करना, इंतज़ार करना – очікувати;
 मिलना, प्राप्त होना, हासिल होना – отримувати (крім значення отримувати, मिलना може виступати в значенні зустрічатися і траплятися);
 प्रयास करना, कोशिश करना – спробувати, намагатися;
 प्रबंध करना, इंतज़ाम करना – влаштувати;
 उपस्थित होना, मौजूद होना, हाज़िर होना – бути присутнім (मौजूद होना ще може бути в значенні бути наявним);
 अनुपस्थित होना, गैरमौजूद होना, गैरहाज़िर होना – бути відсутнім;
 मानना, स्वीकृति होना, सहमत होना, राज़ी होना – погоджуватися (मानना також виступає в значенні визнавати);
 प्रारंभ करना, आरम्भ करना, शुरू करना – починати;
 युद्ध करना, लड़ना, लड़ाई करना – боротися, битися, воювати.

Синоніми-післяйменники:

के साथ, के संग, समेत – разом з;
 के बिना, के बगैर – без;
 से पूर्व, से पहले – перед, раніше;
 के बाद, के पश्चात, के उपरांत – після;
 के अलावा, के सिवा, को छोड़कर – окрім, за виключенням);
 के समक्ष, के सम्मुख, के सामने – навпроти;
 के अंदर, के भीतर – всередині;
 की ओर से, की तरफ से – зі сторони;
 के समीप, के निकट, के पास, के नज़दीक, के करीब – біля, поряд з, близько від;
 के द्वारा, के ज़रिये, के मध्य – за допомоги;
 के विरुध, के खिलाफ – проти;
 की स्मृति में, की याद में – на згадку;
 की अध्यक्षता में, के नेतृत्व में – під керівництвом.

Синоніми-сполучники:

Сурядности

तथा, और – і, та; या, अथवा – або, чи; यानी, अर्थात् – тобто; इसलिये, अतः, अतएव
 – тому; किंतु, परन्तु, पर, बल्कि, लेकिन, मगर – але.

Підрядности

यदि, अगर – якщо; जब ही, ज्यों ही – як тільки; यद्यपि, हालाँकि – хоча; क्योंकि,
 चूँकि, इसलिए कि – тому що.

Синоніми-вигуки: धन्यवाद, शुक्रिया – дякую; कृपया, मेहेरबानी करके – будь
 ласка; जय जय!, की जय!, जिंदाबाद! – Хай живе!

З розглянутих синонімів можна зробити висновки, що в мові гінді найбільша
 кількість синонімів серед іменників на позначення явищ природи та почуттів
 людини, а серед прикметників – на позначення характеристики людини. Також
 слід зазначити наявність великої кількості синонімів серед службових слів і,
 зокрема, серед післяйменників. Дослідження доводить, що переважна кількість
 синонімів в мові гінді є повними, хоча іноді слід враховувати особливості їх
 вживання в різних стилях мовлення.

ВИСНОВКИ

Під час виконання даної роботи було визначено поняття «синонім», були розглянуті наявні класифікації синонімів, були наведені приклади і охарактеризовані види синонімів в мові гінді, були згруповані за частинами мови і досліджені повні і часткові синоніми в мові гінді. У ході дослідження, яке було присвячене вивченню явища синонімії в мові гінді, ми отримали наступні результати та дійшли таких висновків:

Синоніми – це слова, які близькі за значенням, але відрізняються смисловими або стилістичними відтінками. Шляхами поповнення синонімічного складу мови вважаються: запозичення з інших мов та діалектів; розщеплення значення слова; словотвір.

В мовознавстві немає єдиної класифікації синонімів. За різними принципами синоніми поділяють на: повні та часткові; семантичні, стилістичні та семантично-стилістичні; різнокореневі та однокореневі; загальномовні та контекстуальні.

Абсолютні синоніми збігаються за всіма значеннями і характерною сполучуваністю. З розвитком мови абсолютні синоніми або розподіляються між стилями або один із них відходить у пасивний запас. Часткові синоніми відрізняються відтінками значень, емоційно-експресивним забарвленням і не є взаємозамінними. Вони поділяються на семантичні, стилістичні та семантико-стилістичні.

Семантичні синоніми підкреслюють ту чи іншу ознаку явища; виявляють ступінь або міру ознаки, якості чи стану; вказують на різний характер дії. Їх значення пов'язане з характером лексичної сполучуваності. Стилiстичні синоніми вкрай неоднорідні, серед них застарілі слова (архаїзми) та слова, що вживаються в межах певного мовного стилю або в межах певної території (діалектизми). Семантико-стилістичні синоніми відрізняються і відтінками у значенні, і стилістичними особливостями. Крім того, існують синоніми на різних рівнях мови: фонетичні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні та фразеологічні.

Крім загальнономовних мовознавцями виділяються контекстуальні синоніми. Семантичне зближення таких слів відбувається лише в поодиноких випадках, в обмеженому контексті.

Синоніми утворюють синонімічні ряди неоднакові за кількістю слів. Не поєднуються в синонімічний ряд слова, які належать до різних частин мови, позначають родові та видові поняття, власні імена. Кожен синонімічний ряд має стрижневе слово, яке є носієм прикмет, спільних для усіх членів синонімічного ряду. Синонімічні ряди можуть постійно поповнюватися новими словами і втрачати застарілі слова.

Лексична синонімія тісно пов'язана з багатозначністю. Однозначні слова вважаються синонімами в повному обсязі, тоді як багатозначні вступають у синонімічні зв'язки в одному або кількох значеннях.

Словниковий склад літературної мови гінді є результатом тривалого розвитку. Лексика власне мови гінді розподіляється на дві великі групи: татсама і тадбхава. Запозичена лексика відноситься до трьох мовних груп: тюркської, семітської та індоєвропейської.

У письмовій мові вживаються головним чином слова санскритського походження татсама, що вважаються книжною лексикою. У розмовній лексиці наявна велика кількість синонімічних слів, запозичених з арабської та перської мови. Їх кількість збільшується в залежності від соціальної орієнтації тексту, особливо при позначенні реалій індуської та мусульманської дійсності.

Головною особливістю синонімічних рядів мови гінді є наявність в ряду великої кількості слів санскритського походження, які іноді можуть бути рідковживаними, а також наявність кількох слів перського та арабського походження, які мають свої стилістичні особливості.

В мові гінді існують всі види синонімів, особливо велика кількість словотвірних і фразеологічних синонімів.

В мові гінді вільна сполучуваність твірної основи з численними суфіксами є характерною для прикметників санскритського походження. Ряд санскритських повнозначних слів перейшли в розряд суфіксів в мові гінді: -आत्मक за природою,

-मय, -पूर्ण сповнений; -जनक, -प्रद що породжує; -गत що стосується, що породило значну кількість практично повних словотвірних синонімів у мові гінді.

В мові гінді наявні синоніми серед всіх частин мови, в тому числі серед службових і, навіть, серед вигуків: धन्यवाद, शुक्रिया – дякую; कृपया, मेहेरबानी करके – будь ласка; जय जय !, की जय !, जिंदाबाद ! – Хай живе! Є достатня кількість синонімів серед іменників-власних назв, які переважно є іменами богів індуїзму.

В мові гінді достатньо велика кількість дієслівних синонімів, серед яких наявні як прості так і складені дієслова.

В мові гінді достатньо велика кількість синонімів серед післяйменників, переважно серед складених. В ході дослідження ми також виявили наявність синонімів не лише серед сполучників сурядності, а й серед сполучників підрядності.

З розглянутих синонімів можна зробити висновки, що в мові гінді найбільша кількість синонімів серед іменників на позначення явищ природи та почуттів людини, а серед прикметників – на позначення характеристики людини. Також велика кількість синонімів в тематичній групі релігійної лексики, де всі слова мають санскритське походження і відсутні запозичення.

Дослідження доводить, що переважна кількість синонімів в мові гінді є повними, хоча іноді слід враховувати особливості їх вживання в різних стилях мовлення.

АНОТАЦІЯ МОВОЮ ГІНДІ

अर्थ की दृष्टि से हिंदी भाषा में शब्दों के अनेक रूप हैं, जैसे- पर्यायवाची शब्द, विपरीतार्थक शब्द, एकार्थक शब्द, बहुतार्थक शब्द युग्म शब्द, समोच्चरितप्राय शब्द इत्यादि।

हिंदी में सिनोनिम को समानार्थी शब्द, समानार्थक शब्द और पर्यायवाची शब्द कहा जाता है। पर्यायवाची शब्द को प्रतिशब्द भी कहते हैं।

किसी भी समृद्ध भाषा में पर्यायवाची शब्दों की अधिकता रहती है। जो भाषा जितनी ही सम्पन्न होगी, उसमें पर्यायवाची शब्दों की संख्या उतनी ही अधिक होगी। हिन्दी के पर्यायवाची शब्द अधिकतर संस्कृत के तत्सम शब्द हैं, जिन्हें हिन्दी भाषा ने ग्रहण कर लिया है। पर्याय का अर्थ है समान तथा वाची का अर्थ है बोले जाने वाले अर्थात् जिन शब्दों का अर्थ एक जैसा होता है, उन्हें पर्यायवाची शब्द कहते हैं। इसी तरह समानार्थक का शाब्दिक अर्थ है – एक जैसे अर्थ वाले शब्द।

या जिन शब्दों के अर्थ में समानता हो, उन्हें पर्यायवाची शब्द कहते हैं। जैसे सूर्य, दिनकर, दिवाकर, रवि, भास्कर, भानु, दिनेश इन सभी शब्दों का अर्थ है सूरज।

कभी कभी यह बात ध्यान में रखने की आवश्यकता है कि इन शब्दों में अर्थ की समानता होते हुए भी इनके प्रयोग एक तरह के नहीं हैं। एक ही शब्द का प्रयोग सभी स्थितियों में और सभी स्थलों पर अच्छा नहीं लगता : कहीं कोई शब्द ठीक बैठता है और कहीं कोई। प्रत्येक शब्द की महत्ता विषय और स्थान के अनुसार होती है। साहित्य और भाषाविज्ञान में पर्यायवाची शब्दों का अत्यधिक महत्व है। रोज़मर्रा की जिंदगी में भी आप समानार्थी शब्दों का भरपूर प्रयोग करते हैं। इससे हमारी भाषा और बातचीत में नयापन बना रहता है। पर्यायवाची शब्दों का प्रयोग करने से आपके शब्दकोश का भंडार बढ़ता है और भाषा की गुणवत्ता बढ़ती है।

जिन शब्दों की ध्वनियाँ या रूप अलग-अलग होती हैं, लेकिन अर्थ एक जैसे होते हैं, उन्हें पर्यायवाची शब्द या समानार्थक शब्द कहा जाता है। ऐसे शब्द दिखते तो अलग-अलग हैं, लेकिन इनका मतलब एक ही होता है। हिंदी में हर शब्द के कई पर्यायवाची शब्द होते हैं।

बहुत से ऐसे पर्यायवाची शब्द हैं जिनके बारे में भ्रम होता है इसलिये उन्हें अक्सर प्रतियोगिता में जरूर पूछे जाते हैं।

कभी-कभी शब्दों के अर्थ एक जैसे होते हैं, लेकिन भाव अलग-अलग होते हैं।

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апресян Ю. Д. Проблема синонімії. Питання мовознавства. – Донецьк: «БАО», 1986. – 194 с.
2. Бескровный В.М. Очерки функциональных стилей хинди. Санкт-Петербург: Институт восточных рукописей РАН, 1977. – 166 с.
3. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. / Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 368 с.
4. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської і української мов. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 248 с.
5. Вільчинська Т.П. Словотвірна синонімія і словотвірна варіантність (на прикладі назв осіб). Південний архів (філологічні науки): зб. наук. праць. 2002. Вип. XIV. С. 203 – 206.
6. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української мови. – К., 1972.
7. Івасишина Т.А. Синонімія словотворчих афіксів: автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1999. – 20 с.
8. Ковалик І.І. Питання словотворчої омонімії в сфері іменників слов'янських мов. Питання слов'янознавства. Матеріали I і II республіканських славістичних конференцій. Львів, 1962. С. 5 – 32.
9. Ковалик І.І. Синонімія і омонімія в межах словотворення. Доповіді та повідомлення Львівського держ. ун-ту. 1957. Вип. 7. Ч. I. С. 57–59.
10. Кочан І. М. Варіанти і синоніми термінів з міжнародними компонентами / І. М. Кочан // Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2008. – № 620. – С. 14–19.
11. Лисиченко Л.А. Лексикологія сучасної української мови. Семантична структура слова. – Х.: Вища школа, – 1977. – 116 с.

12. Нечитайло О. И. Синонимы как средство лексикографической интерпретации слова: (на материале украинских словарей): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / О. И. Нечитайло. – Киев, 1983. – 212 с.
13. Нечитайло О.І. Синонімія в лексикографії. Київ: Наукова думка, 1987. – 131 с.
14. Роднина Л.О. Словообразовательная синонимика имен существительных в современном украинском языке : автореф. дис. канд. филол. наук : 10.661. АН УССР. Київ, 1970. – 27 с.
15. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія. / За ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, – 1973. – 440 с.
16. Сучасна українська літературна мова. / Під ред. М.Я.Плющ. – К.: Вища школа, – 1994. – 414с.
17. Сучасна українська літературна мова. / За ред. О.Д.Пономарева. – К.: Либідь, – 2001. – 400с.
18. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика: підручник / А.К. Мойсієнко, О.В. Бас-Кононенко, В.В. СУМ Фенко та ін. – К.: Знання, 2010. – 210 с.
19. Ужченко В.Д. Фразеологія сучасної української мови : Навчальний посібник / Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. – К.: Знання, 2007. – 495 с.
20. Українська мова. Енциклопедія (Редколегія: Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін.). – К.: Укр. енцикл., – 2000. – 752с.
21. Ульциферов О.Г. Практична грамати́ка сучасної літературної мови гінді / О.Г. Ульциферов. – М.: АСТ: Схід-Захід, 2005. – 750 с.
22. Ульциферов О.Г. Очерки по лексикологии, словообразованию и фразеологии современного литературного языка хинди / О.Г. Ульциферов. – М.: МГИМО – Университет, 2007. – 124 с.

СЛОВНИКИ:

23. Бархударов А.С., Бескровный В.М., Зограф Г.А., Липеровский В. П. Хинди-русский словарь в 2-х томах / сост. А.С. Бархударов, В. М. Бескровный, Г.А. Зограф, В.П. Липеровский; под ред. В.М. Бескровного – репр. изд. М:

ООО «Издательский дом «Оникс 21 век»: ООО «Издательство «Мир и образование», 2002. – 912 с.; 912 с.

24. Ганіч Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. – Київ: Вища школа, 1985. – 360 с.
25. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г.; за ред. С. Я. Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.
26. Зубков, М. Г. Практичний словник синонімів української мови. – Харків: Весна, 2008. – 720 с.
27. Коломієць М.П., Регушевський Є.С. Словник фразеологічних синонімів / За ред. В.О. Винника. – К.: Рад. шк., 1988. – 198 с.
28. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля, 2010. – 844 с.
29. Мала філологічна енциклопедія / уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2007. – 478 с.
30. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія / [Голянич М. І., Стефурак Р. І., Бабій І. О.]; за редакцією М. І. Голянич. – Івано-Франківськ: видавець Голіней О. М., 2011. – 268 с.
31. Словник синонімів української мови: у 2-х т. / [А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін.]. – К.: Наук. думка, 1999 – 2000. – Т. 1. – 1040 с., Т. 2. – 960 с.
32. Словник фразеологізмів української мови / Уклад. В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – 788 с.